

С. В. Юдіна,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет
Т. О. Гуржий,
здобувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет
К. О. Васькова,
магістр, Дніпровський державний технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.34

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВАМ В УКРАЇНІ

S. Yudina,
doctor of sciences (Economics), prof., Head of the Department
of Finance and Accounting, Dniprovsky State Technical University
T. Gurzhy,
applicant of the Department of Finance and Accounting,
Dniprovsky State Technical University
K. Vaskova,
master's degree, Dniprovsky State Technical University

ANALYSIS OF TRENDS OF CREDIT SERVICES OF COMMERCIAL BANKS TO HOUSEHOLDS IN UKRAINE

У статті проаналізовано динаміку кредитів в Україні за 2005–2018 рр. Показано рівень кредитів домогосподарств в їх загальному обсязі. Наведено та проаналізовано динаміку та структуру споживчих кредитів домогосподарств за строками надання за 2005–2018 рр. Наведено дані щодо кредитів, наданих фізичним особам підприємцям. Визначено, що обсяги їх кредитування не сприяють активності малого та мікро— підприємництва. В динаміці за 2009–2016 рр. показані середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах. Визначено, що протягом 2009–2016 рр. відбувалося постійне зростання загального рівня процентних ставок. Зазначено, що основна проблема щодо можливості кредитування домогосподарств полягає у підвищенні рівня доходів населення. Зазначено, що для відновлення активного кредитування необхідно започаткувати роботу Кредитного реєстру, знизити обсяги проблемної заборгованості, посилити захист прав споживачів та кредиторів.

The article analyzes the dynamics of loans in Ukraine for 2005–2018. The level of household loans is shown in their total volume. Based on the NBU data, it was determined that the largest amounts of household loans were received for consumer needs. Of the total loans granted by banks to households, consumer loans accounted for 74%, the share of loans for the purchase, construction and reconstruction of household real estate amounted to 26%.

The dynamics and structure of consumer loans of households by terms of provision for 2005–2018 years are presented and analyzed. It is determined that in the structure of loans granted by commercial banks, households are dominated by short-term loans.

In the course of the research it was discovered that the population predominantly receives consumer loans for the purchase of goods (household or computer equipment, furniture, etc.). It was noted that consumer loans during the last 10 years made up 56.8% – 71%. It is determined that the predominance of consumer loans is explained by the simple procedure of registration, which mainly takes place in the trade establishments.

Data on loans granted to individuals to entrepreneurs are given. It was determined that for individuals-entrepreneurs in the years 2017–2018 loans were granted in the amount of 3.9–4.9 billion UAH, which is less than 1% in relation to the total. It is determined that such a sum of credits can not be considered positive, because it does not promote the activity of small and micro-entrepreneurship.

In dynamics for 2009–2016 years are shown average weighted interest rates in the annual calculation of loans. The analysis showed that during 2009–2016. there was a steady increase in the general level of interest rates, they still remain quite high today.

According to the results of the analysis of household loans, conclusions were drawn about trends in lending to the population. It has been determined that high lending rates and low solvency of households restrain lending to individuals.

It is noted that the main problem with the possibility of lending to households is to increase the level of incomes of the population. In order to restore active lending, it is necessary to start the work of the Credit Register, reduce the volume of bad debts, and strengthen the protection of consumers' and creditors' rights.

Ключові слова: домогосподарства, кредити, споживчі кредити, середньозважені процентні ставки, забезпечення кредиту, кредити за цільовим спрямуванням.

Key words: households, loans, consumer loans, weighted average interest rates, loan collateral, loans for targeted purposes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кредитування відіграє важливу роль у задоволенні потреб домогосподарств, а це в свою чергу впливає на економіку країни в цілому. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки кредитоспроможність домогосподарств змінилася, що позначилося на зменшенні попиту на банківські кредити. Це обумовлено скороченням реальних доходів членів домогосподарств в останні роки. Також економічне становище комерційних банків змінилося, погіршилась якість їх кредитного портфелю, тому вони підвищили вимоги до потенційних позичальників [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми банківського кредитування досліджуються у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, загальні проблеми банківського кредитування досліджуються у працях О. Барановського, А. Толстошеєвої. Питання фінансової злочинності у банківському секторі піднімаються у працях С. Чернявського, В. Ларичева. Особливості кредитування фізичних осіб досліджуються у працях С. Башлай, Н. Лободи, Д. Куртвєлієвої та інших.

Однак протягом останніх років економічна ситуація у країні суттєво змінилася, це позначилося як на банківській системі, так і стані забезпеченості домогосподарств фінансовими ресурсами, що стало причиною виникнення нових проблем у сфері банківського кредитування фізичних осіб.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є подальший розвиток визначення сучасних тенденцій банківського кредитування домогосподарств в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кредитні послуги передбачають організацію економічних відносин, у процесі яких банки надають позичальникам грошові засоби з умовою їх повернення та сплати процента за користування. Такі операції, як правило, забезпечують банкам основну частину їхніх доходів та займають провідне місце серед статей активу балансу. Так, на початку 90-х років частка кредитування становила у комерційних банках США близько 60% усього обсягу активних операцій, у банках ФРН — до 35%, Франції — до 66%, Англії — до 64% [2].

Комерційні банки можуть надавати кредити підприємствам усіх форм власності різних галузей господарства, населенню, центральним і місцевим органам державної влади, кредитно-фінансовим установам.

У таблиці 1 наведено динаміку кредитів, наданих домогосподарствам, корпоративному сектору та іншим резидентам в Україні [3].

Дані таблиці 1 показали, що з усіх типів кредитів найбільша питома вага припадає на позики торгово-промисловим підприємствам.

Призначенням кредитних послуг банку є задоволення різноманітних потреб його клієнтів у грошових ресурсах.

Такими потребами можуть бути:

- формування і збільшення основного й оборотного капіталу;
- фінансування операцій спекулятивного характеру;
- витрати на споживчі потреби.

Іноді кредит видається для загального фінансування діяльності позичальника без зазначення конкретних цілей. У цьому разі банк приймає рішення про надання позики, виходячи із наявних у нього даних про клієнта та рівня довіри до нього.

Дані таблиці 1 показують, що кредити корпораціям в Україні за 2005 — 2018 роки склали 62% — 83%. Найвищий рівень кредитування корпорацій у 2016 р. — 837,3 млрд грн або 83,8% загальної суми кредитів.

Найбільший обсяг кредитів домогосподарствам було надано у 2008 р. — 273,8 млрд грн, що склало 37,3% загальних кредитів.

Домогосподарства одержують кредити від банків на різні потреби. За даними НБУ найбільші суми кредитів домогосподарства отримали на споживчі потреби [4].

У таблиці 2 наведено динаміку та структуру споживчих кредитів домогосподарств за строками в динаміці за 2005—2018 рр.

Як видно із показників, представлених у таблиці 2, виникнення несприятливої економічної ситуації у 2008—2017 рр. зумовило зниження кредитної активності вітчизняних домогосподарств.

З таблиці 2 бачимо, що у структурі наданих комерційними банками кредитів домогосподарствам переважають короткострокові кредити. Частка довгострокових кредитів на 01.08.2018 року складала лише 18,7%.

У процесі дослідження виявлено, що населення переважно отримує споживчі кредити для придбання то-

Таблиця 1. Кредити за 2005–2018 рр. (млрд грн)

Роки	Усього кредити	Домогосподарства	% до усього	Корпоративний сектор	% до усього	Інші резиденти	% до усього
1	2	3	4	5	6	7	8
2005	143,4	33,5	23,3	109,9	76,7		
2006	245,2	78,5	32,0	166,7	68,0		
2007	426,9	155,5	36,4	271,4	63,6		
2008	734,0	273,8	37,3	460,2	62,7		
2009	723,3	235,3	32,5	482,2	66,7	5,8	0,8
2010	732,8	204,4	27,9	519,6	70,9	8,8	1,2
2011	801,8	196,2	24,5	597,0	74,5	8,6	1,1
2012	815,1	183,1	22,5	626,2	76,8	5,8	0,7
2013	910,8	188,5	20,7	716,3	78,7	6,0	0,7
2014	1020,7	206,7	20,3	809,1	79,3	4,6	0,6
2015	981,6	170,8	17,4	807,4	82,3	3,4	0,4
2016	998,7	160,0	16,0	837,3	83,8	1,4	0,1
2017	1016,7	170,2	16,7	844,9	83,1	1,6	0,2
на 01.08.18	1090,2	197,8	18,1	890,3	81,7	2,1	0,2

Таблиця 2. Динаміка та структура споживчих кредитів домогосподарств за строками надання за 2005–2018 рр. (млрд грн.)

Період	Усього кредити домогосподарствам	В т. ч. споживчі кредити			
		Усього	В тому числі		
			до 1 року	від 1 до 5 років	більше 5 років
1	2	3	4	5	6
2005	33,5	-	-	-	-
2006	78,5	58,5	11,4	47,0	-
2007	155,5	11,0	19,1	44,0	52,0
2008	273,8	186,1	25,1	61,9	99,1
2009	235,3	137,1	19,2	40,6	77,3
2010	204,4	123,0	23,1	32,3	67,5
2011	196,2	126,2	32,3	37,3	56,5
2012	183,1	125,0	35,9	41,7	47,5
2013	188,5	137,4	50,9	47,6	39,0
2014	206,7	135,1	51,8	40,9	42,4
2015	170,8	104,9	33,3	29,5	42,1
2016	160,0	101,5	34,3	27,9	39,4
2017	170,2	122,1	42,6	45,3	34,2
на 01.08.18	197,8	136,8	61,2	40,5	35,1

варів (побутової чи комп'ютерної техніки, меблів, тощо). Споживчі кредити на протязі останніх 10 років, склали 56,8% — 71%. (див. табл. 2). Переважання споживчих кредитів, можна пояснити простою процедурою оформлення, яка переважно відбувається у закладах торгівлі.

У таблиці 3 наведено структуру кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням.

У 2018 році із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 74,3% були споживчі кредити. Водночас частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарства зменшилася до 26 %, також зменшилася частка іпотечних кредитів до 24%.

Як зазначив Голова Національного банку України Я. Смолий, відновлення кредитування — це одна з пріоритетних цілей Національного банку на 2017 — 2018 роки. Я. Смолий зазначив, що із початку 2017 року обсяг гривневих кредитів бізнесу зріс на 8,7%, а кредитування населення в національній валюті — на 38,3%.

Також Голова НБУ України вважає, що для повномасштабного відновлення кредитування необхідне забезпечення законодавчого захисту прав кредиторів, а

також вирішення проблеми токсичних активів через прийняття відповідних законодавчих актів.

Також Я. Смолий зазначив, що для відновлення активного кредитування необхідно започаткувати роботу Кредитного реєстру, знизити обсяги проблемної заборгованості, посилити захист прав споживачів та кредиторів [5].

У таблиці 4 наведено дані щодо кредитів, наданих фізичним особам підприємцям.

Як свідчать дані таблиці 4, комерційні банки України надали фізичним особам — підприємцям кредитів на суму 3,9 — 4,9 млрд грн, що менше 1% по відношенню до загальної кількості. Так сума кредитів не може вважатися позитивною, бо це не сприяє активності малого та мікро підприємництва.

На нашу думку, така ситуація пов'язана з тим, що такі фізичні особи — підприємці не мають у наявності певного забезпечення, що гарантує повернення позики.

Забезпеченням кредиту може також бути страхування відповідальності позичальника за непогашення позики у страховій компанії. Але страхування додатково підвищує відсоток кредитування, не всі суб'єкти можуть скористуватися таким забезпеченням.

Нарівні з оцінкою якісних параметрів активів, що пропонуються у забезпечення кредиту, необхідною умовою видачі позики є аналіз банком кредитоспроможності клієнта. Як відомо, кредитоспроможність означає здатність позичальника своєчасно і в повному обсязі погасити заборгованість за виданими кредитами і нарахованими на них процентами. Оцінюючи кредитоспроможність клієнта, банки беруть до уваги такі фактори, як розмір власних коштів та їх співвідношення з позиченими, ліквідність активів, характер обороту коштів (циклічність), співвідношення коротко- і довгострокових джерел позичених коштів, ступінь покриття джерел позичених коштів ліквідними активами, прибутковість діяльності та інші показники.

Кредитоспроможність приватних осіб визначається на підставі як загальної вартості майна позичальника, так і розміру його постійних доходів (з урахуванням зобов'язань, узятих на себе іншими платоспроможними особами) [1].

У разі позитивного вирішення питання про кредитування клієнта між ним і банком укладається кредитний

Таблиця 3. Кредити, надані домогосподарствам, за цільовим спрямуванням за 2005—2018 рр. (млрд грн)

Період	Усього кредитів, наданих домогосподарствам		Споживчі кредити		На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити		Із загальної суми іпотечні кредити	
		%		%		%		%		%
2005	33,5	100								
2006	78,5	100	58,5	74,5	20,4	26,0	3,2	4,1	20,5	26,1
2007	155,5	100	115,0	74,0	40,8	26,2	4,6	3,0	73,1	47,0
2008	273,8	100	186,1	68,0	88,4	32,3	6,1	2,2	143,4	52,4
2009	235,3	100	137,1	58,3	98,8	42,0	5,3	2,3	132,7	56,4
2010	204,4	100	122,9	60,1	82,0	40,1	4,6	2,3	110,7	54,2
2011	196,2	100	126,2	64,3	70,5	35,9	4,6	2,3	97,4	49,6
2012	183,1	100	125,0	68,3	58,4	31,9	4,2	2,3	63,2	34,5
2013	188,5	100	137,3	72,8	51,5	27,3	4,7	2,16	56,3	29,9
2014	206,7	100	135,1	65,3	71,8	34,7	4,3	2,1	72,2	34,9
2015	170,8	100	104,9	61,4	66,2	38,8	3,8	2,2	60,2	35,3
2016	160,0	100	101,5	63,4	58,6	36,6	3,3	2,1	60,3	37,7
2017	170,2	100	122,1	71,7	48,3	28,4	3,9	2,3	38,6	22,7
на 01.08. 2018	197,8	100	147,0	74,3	50,8	25,7	4,8	2,4	47,0	23,8

договір, в якому фіксуються основні умови надання позики.

Визначення умов кредитування безпосередньо між банком і позичальником дозволяє піднести організацію кредитних відносин на якісно новий рівень, що означає добровільне прийняття на себе суб'єктами кредитування взаємних зобов'язань, від виконання яких залежить ефективність їх діяльності, утворення прибутку і задоволення економічних інтересів партнерів кредитного процесу.

У результаті кредитні відносини визначаються дією економічних важелів і стимулів, які визначають оптимальні умови банківського кредитування.

Ці умови можуть бути сформульовані так:

Всі кредитні взаємовідносини між банком і позичальником здійснюються на основі чіткого дотримання основних принципів кредитування: строковість, забезпеченості, платності, цільового характеру кредиту.

Строковість кредитування передбачає обов'язкове встановлення періоду користування позиченими грошовими коштами та строку їх повернення банку. Необхідність встановлення такого строку пов'язана, поперше, з тим, що кредит виражає відносини, основою яких є надання грошових коштів у тимчасове користування, а, по-друге, кредит видається на задоволення тимчасових потреб, що визначаються особливостями діяльності конкретного позичальника.

У сучасних умовах принцип строковості повинен забезпечуватися перш за все найбільш доцільним і ефективним спрямуванням коштів, отриманих в кредит, встановленням економічно обґрунтованого строку користування позикою з урахуванням умов розподілу доходів від операцій, у яких використовувались позичені кошти [3].

Донедавна принцип забезпеченості кредиту трактувався таким чином, що видані банком позики повинні мати реальне матеріальне забезпечення.

Таким чином, товарно-матеріальні цінності, що виступали забезпеченням кредиту, вважались реальною гарантією його погашення.

Наслідком такого підходу до принципу забезпеченості стало те, що банками здійснювався скрупульоз-

Таблиця 4. Кредити, надані фізичним особам — підприємцям за 2017—2018 рр.

Період	Усього кредити	Усього кредити фізичним особам - підприємцям	У тому числі за строками		
			До 1 року	Від 1 до 5 років	Більше 5 років
2017	1016,7	3,9	2,0	1,5	0,5
на 01.08.18	1090,2	4,9	2,3	2,1	0,5

ний контроль за кожною виданою позикою, тоді як ефективність використання кредитів клієнтами в цілому відходила на другий план.

Це призводило, з одного боку, до дріб'язкової опіки банком позичальників, обмеження їх прав, а з другого — до наявності великої кількості неплатоспроможних клієнтів, оскільки досить часто у забезпечення кредиту приймалися неякісні товарно-матеріальні цінності, реалізація яких була пов'язана із значними труднощами.

При переході до ринкових відносин принцип забезпеченості кредиту слід трактувати у більш широкому розумінні.

Як засвідчує практика, наявність безпосереднього матеріального забезпечення ще не дає банку впевненості у своєчасному поверненні позики. Тому в сучасних умовах при оцінці забезпеченості кредиту враховується загальна можливість позичальників повернути кредит в установленний строк шляхом мобілізації і реалізації товарів, матеріальних цінностей, розміщених грошових коштів, включаючи майно, цінні папери та інші активи позичальника.

Принцип платності кредиту полягає в тому, що позики банк видає підприємствам, організаціям та іншим позичальникам за певну плату, визначену у формі процентів. Розмір плати диференційований залежно від характеру спрямування позик, строку користування ними, категорії позичальника та його фінансового стану (табл. 5).

Як видно з даних таблиці 5, у 2016 році комерційні банки України надавали кредити на поточну діяльність у національній валюті в середньому під 30,6%. Як бачимо, протягом 2009—2016 рр. відбувалося постійне

Таблиця 5. Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах, %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах, %	22,3	25,2	26,5	27,4	27,3	26,8	28,1	30,6

зростання загального рівня процентних ставок, вони залишаються досить високими.

Формування ринкового механізму господарювання висуває на перший план принципово нові підходи при встановленні процентних ставок на кредит: строки і ефективність кредитування, ступінь ризику вкладених коштів, форма участі банку у розвитку тих чи інших господарств.

При цьому процентна ставка встановлюється з урахуванням рівня плати за пасивними операціями, затрат на залучення коштів, розміру обов'язкових резервів, а також витрат на розміщення залучених ресурсів і потреб банків у коштах на власний розвиток.

Такий механізм формування ставок дозволяє забезпечити реалізацію основних принципів комерційного розрахунку, на яких ґрунтується вся діяльність сучасного банку.

Правильному визначенню процентних ставок також сприяє поступове становлення в країні цивілізованого грошового ринку, завдяки чому ставки визначаються банками під впливом реально існуючих на ринку попиту і пропозиції на кредитні ресурси.

ВИСНОВКИ

Високі ставки за кредитами та низька платоспроможність домогосподарств стримують кредитування фізичних осіб.

Структура кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням показала, що в основному кредитуються поточні потреби та придбання товарів. З урахуванням того, що значна частина цих товарів не вітчизняного виробництва, то таку ситуацію вважати позитивною не можна. Вітчизняні банки по суті кредитують економіки інших держав. Водночас, рівень іпотечних кредитів домогосподарств суттєво знизився.

Кредитування домогосподарств дозволяє підтримати на належному рівні забезпечення домогосподарств фінансовими ресурсами, що у свою чергу впливає на темпи розвитку економіки в цілому.

Вирішення проблеми кредитування домогосподарств полягає у підвищенні рівня доходів населення.

Література:

1. Фінансові операції домогосподарств. Курс фінансів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidruchniki.com/16790422/finansiv/finansovi_operatsiyi_domogospodarstv

2. Шевалдіна В.Г. Кредитування банками домогосподарств В.Г. Шевалдіна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.vuzlib.com.ua/articles/book/3770...bankami.../1.html

3. Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням і строками погашення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/files/3.3-loans.xls>

4. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. [Текст] / С.Л. Коваль [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185>

5. Стратегія НБУ — яким хоче стати Нацбанк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua>

6. Державний комітет статистики: чисельність населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ds/kn/kn_u/kn1208_u.html

7. Державний комітет статистики: доходи населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.od.ukrstat.gov.ua/stat_info/doxod/doxod2.htm

8. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?_id=27843415&cat_id=44578#1

9. Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

References:

1. Kudriashov, V.P. (2008), Kurs finansiv [The course of finance], Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Shevaldina, V.H. (2010), "Lending by banks of households", available at: www.vuzlib.com.ua/articles/book/3770...bankami.../1.html (Accessed 15 Oct 2018).

3. National Bank of Ukraine (2018), "Loans granted to households, by purpose and maturity", available at: <https://bank.gov.ua/files/3.3-loans.xls> (Accessed 15 Oct 2018).

4. Koval', S.L. (2016), "The motives and risks of credit behavior households", available at: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185> (Accessed 05 Oct 2018).

5. segodnya.ua (2018), "Strategy of the NBU — which National Bank of Ukraine wants to become", available at: <https://ukr.segodnya.ua> (Accessed 15 Oct 2018).

6. State Statistics Service of Ukraine (2009), "State Statistics Committee: population", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ds/kn/kn_u/kn1208_u.html (Accessed 15 Oct 2018).

7. State Statistics Service of Ukraine (2018), "State Statistics Committee: population income", available at: https://www.od.ukrstat.gov.ua/stat_info/doxod/doxod2.htm (Accessed 15 Oct 2018).

8. National Bank of Ukraine (2018), "Monetary statistics", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?_id=27843415&cat_id=44578#1 (Accessed 15 Oct 2018).

9. minfin (2018), "Gross domestic product of Ukraine", available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (Accessed 15 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 23.10.2018 р.